

ששייקספיר היה שעקספיר ומקבת היה מקבת

מתרגמו הראשון של "מקבת" לעברית היה יצחק בארב, מורה ומשורר עברי. המחזה יצא לאור ב-1883 ומוקדש לזכר בנו של המתרגם שמת בדמי ימיו

08.09.2016 12:47

יעקב שביט

"לא באתי לשבח ולפאר לפניך את הספר הזה, אף לא להתפאר במלאכת העתקתו, כי אם עינים לך הלא תראה, ואם לך לב הלא תבין". כך כתב יצחק בארב (1827-1903), מורה, משכיל ומשורר מירוסלב (דרום-מזרח פולין; מ-1722 עד 1918 בשלטון אוסטריה), שחיבר כמה ספרים ובהם "ממשיל משלים" (לבוב, 1861) ו"קונטרס סוד העבור, באור בענייני מדע הנמצאים בתלמוד" (דרוהוביץ', 1897), וכן "מקבת. חזות קשה הכינה גם חקרה המליץ האנגלי שעקספיר והעתיקה ללשון אשכנז המליץ הנשגב פרידריך שילר ומאשכנזית לעברית העתקתיה אנכי" (דרוהוביץ', 1883). בארב בחר לתרגם דווקא את "מקבת" לזכרו של בנו שמת בן 22 ושממנו ציפה לגדולות: "זה חסדי האחרון אשר אוכל לעשות עמו כי אציב לו יד בספרי למען הזכיר שמו, והי' מעט צרי ללבי אשר פצעו מאנו הרפא, או אז ינשני [...] אלהים עמלי וינחמני מיגוני", וכן להעמיד זיכרון ממנו לתלמידים שלימד משך 34 שנים. אחרי מותו במארס 1903 תיאר את בארב אחד מבני עירו כ"אחד מן השרידים המצוינים מהמשכילים הראשונים [...] חכם עברי כמוהו לא יקום עוד בעירנו."

בארב לא היה הראשון, גם לא האחרון, שתירגם עיבד במאה התשע-עשרה מחזה של שייקספיר. "החזזה הנעלה", שזכה להשגבה בספרות העברית בתקופת ההשכלה ובתקופת התחייה ואולי אף יותר בספרות יידיש, בעיקר בהשראת מעמדו בתרבות הגרמנית והרוסית ("מקבת" תורגם לראשונה לרוסית ב-1836). התרגומים המלאים הידועים ביותר הם "איתאל הכושי מווינעצא" (אותלו) ו"רם ויעל" (רומיאו ויוליה), שתורגמו על ידי יצחק אדוארד זליקסון (1874, ו-1878) ונדפסו באחרונה במהדורה מחודשת (בהוצאת רעב) ובצדם חלקי וחלקי תרגומים וציטטות, שדן אלמגור הביא סקירה מפורטת שלהם במאמרו על תרגומי שייקספיר לעברית ועל התקבלותם בספר היובל לשמעון הלקין (1975), שבו נזכר גם התרגום של בארב.

למה בחר בארב לתרגם ולהוציא לאור, ו"להניח את מעותיו על קרן הצבי, ומה גם איש כמוני האסור באזיקי המלמדות", דווקא את המחזה הזה? לדבריו, כי ב"מקבת" מצא דוגמה מובהקת לכך שהמשורר "יברא עולם הדמיון בדמות עולם ההווה. והנה בעולם ההווה ידבר חד עם אחד על אודות דברים אשר נודע להם לבדם, ואין לזר אתם, ושאר השומעים אשר לא יערכו [...] לא ידעו על מה נסבו אופני מדברותם, זולתי מה שיגונב להם דבר מתוך הענין הזעיר שם זעיר שם". ואולי התכוון בדברים האלה לרמוז לטרגדיה האישית שלו, כלומר ליגונו השמור עמו על מות בנו.

בארב פנה לבן עירו, העיתונאי, המשורר והחוקר אלכסנדר הלוי לנגבנק (1826-1894), בבקשה לכתוב הקדמה לספרו, שכן לנדבנק פירסם ב-1870 כתב הגנה בשם "משפט אמת" על "בן אבויה", התרגום של מ"ה לטריס לחלק הראשון של "פאוסט" לגתה (וינה, 1865), מפני הביקורת של סמולנסקין. בארב פנה אליו כדי שיבקר "את מלאכתו בשום פנים בטרם יביאה לדפוס ולהגיז לו אם ראויה היא לצאת לאור עולם או תהי כנפל איש בל חזה שמש". לנגבנק סמך ידו על התרגום: "ויהי כאשר בחנתיה בביקורת עיונית במתון וביישוב הדעת מהחל ועד כלה וארא כי השכיל והצלחה בה לכבוד ולתפארת, וכי נעלה היא בערכה מהמון ספרים מתורגמים ממין זה אשר באו בקהל רב בימינו אלה". עוד הוסיף לנגבנק דברי הגנה על עצם הצורך לתרגם לעברית שירה אירופית: מימי הביניים ואילך התמעטו מחברי שירה עברית, ורק מראשית תקופת ההשכלה קמו אנשי רוח "להחזיר עטרה ליושנה ולהעיר רוח בני עמם להבין גם ביקר היופי והנועם ככל העמים הנאורים אשר בקרבם הם יושבים", בין היתר על ידי תרגומים משירת אירופה. ואכן, הוסיף, "בזמן האחרון פרצה מלאכת התרגום במאד מאד ואין לך כל דבר אשר לא ניסו את כוחם להביא בגבולנו, דבר שעורר מחלוקת בין מתנגדים ותומכים."

מקבת והמכשפות מאת תיאודור שֶׁרְיוֹ, מוזיאון אורסיי

כל מקרה, תרגום "מקבת" הוא "מלאכה גדולה וכבדה", וגם הוא עצמו, בהיותו כבן שבע־עשרה, ניסה את כוחו בתרגום המחזה ומצא שמדובר ב"עמל רב וקשה כקריעת ים סוף", ולכן משך את ידו מהניסיון.

תרגום מחזותיו של שייקספיר לגרמנית החל באמצע המאה השמונה־עשרה והתגבר מאז ואילך. הגל התחיל בתרגום "יוליוס קיסר" ב-1741. ב-1827 כתב מבקר אחד על "שייקספירו-מניה", אף שקבלת הפנים לא היתה תמיד נלהבת וב"ביבליותיקה הגרמנית הכללית", כתב־עת גרמני חשוב, נכתב "על פי הצדק והיושר, לא היה כל צורך לתרגם אדם כשייקספיר". על כך הגיב גתה כשכתב כי שייקספיר "בלי מבשרים לפניו וללא מחקים אחריו פילס את דרכו הייחודית אל האלמוות [...] אין כל צורך עוד להרחיב עליו את הדיבור. הגרמנים הכירו בגדולתו

של שייקספיר יותר מכל עם אחר, ואף אולי יותר מבני עמו שלו". הביקורת השלילית כוונה לאסופה של 22 התרגומים של וילנד (Wieland) בשנות השישים של המאה השמונה-עשרה, שזכתה להצלחה גדולה.

בשנים 1797-1801 הוציאו אוגוסט וילהלם שלגל והגרף וולף היינריך פון באודיסין (Baudissin) אסופה של 16 מחזות, שלא כללה את "מקבת", והמחזה נוסף לאסופה ב-1833 בתרגומה של דורותיאה טיק, בתו של אחד החשובים במשוררי הזרם הרומנטי, לודוויג טיק.

בארב בחר לתרגם מתרגומו של שילר מ-1800, ולא מתרגומה של דורותיאה טיק, כי שילר היה המשורר הנערץ ביותר בקרב הקוראים היהודים (לטריס תירגם משיריו בשנות החמישים), וכי התרגום של שילר, כך כתב, הוא התרגום "הכי נכבד" מכל התרגומים שנעשו אחריו, וזה משום ששילר "נתן עוד מהוד מליצתו עליו, ויפהו בעדי עדיים, ויספחהו אל ספריו היקרים, והוא תרגם ב'הוד מליצה' עברי."

כריכת "מקבת" בתרגום בארב

הנה תרגומו של בארב למונולוג של מקבת (במערכה החמישית, תמונה חמישית) על אפסות החיים, שבתרגום שילר מתחיל במלים *Morgen, Morgen / Und wieder Morgen kriecht in seinem kurzem Schritt*:

בתרגום בארב:

"בקר, בקר, ועוד בקר מתנהל לאט / מיום אל יום בצעדו צעדיו הקצרים, / עד אפס רגעי טפחות ימי חיינו, / וימי אתמול ימינו את כל אדם / כצאן לשחת בלי אחריהם ימשוכו! והנה נדעכת נר קט ועוד אינך! / מה החיים? הלא אך כצל עובר!"

ציור של ג'ון טיילור המכונה "דיוקן צ'אנדוס" שלפי מומחים בלונדון הוא הדיוקן האמיתי של שייקספירבלומברג

"מְחַר, וְשׁוֹב מְחַר וְשׁוֹב מְחַר / בָּא בְּפִסְעוֹת קְטָנוֹת מְדֵי יוֹם אֶל יוֹם / עֲדֵי אוֹת אַחְרוֹנָה בְּכַתֵּב הַיָּמִים. / וְלֹא בָּאוּ אֵלַי אֶתְמוֹל וְאֶתְמוֹל אֵךְ / בְּכַדֵּי לְהַאִיר דְּרָדָה לְמִשְׁגָּעִים / אֶל קֶבֶר מְלֵא אֶבֶן. דְּעַד, דְּעַד נַר קֵט! / הַחַיִּים אֵינָם אֵלֶּא צְלָלִים תּוֹעִים, / מֵיָם עֲלוּב, שֶׁהִתְנוֹסֵס וְהִתְעַלָּה / מְלֵא שְׁעָתוֹ עַל הַבְּיָמָה, וְלֹא נִשְׁמַע שׁוֹב";

"מקבת" נגרר לוויכוח בין המבקרים. למשל, המבקר א"י פפירנא (1840-1919), שכתב, בין היתר, את הספר "הדרמה בכלל והעברית בפרט" (אודסה, תרכ"ח), כתב בו כי "הטרגדיה אחריתה תוגה", שבה "יקיאו גבוריה את דמם עם נפשם גם יחד לרגלי [בגלל] תאוותם הרוממה". המורה והסופר יהושע שטיינברג (1825-1908) ענה ב"הכרמל" ממארכ 1868 "למבקר העגל הזה", כי "צחק כל מבין ויודע על משוגתו [...] כי נתערבו בעיני הטרגעדיא הכללית": נפילת מקבת לא התחילה כשנהרג בקרב על ידי מקדאף אלא כשהודח על ידי אשתו לרצוח את המלך; אז "בלהות תופת יבעתוהו כל היום וצלו על יד ימינו והדפהו מפחד אל פחד ומאשם אל אשם". מפלתו המוסרית הביאה אותו לקרוא "על נפשו בקול פחדים, בעוד ידיו מגואלות בדם הנרצח: 'אַל לְכֶם שְׁנָה, בְּנֵי אִישׁ, מִתְנוּמוֹת תְּדָלוּ! \ פִּי הוֹרֵג לְתַנוּמָה מְקַבֵּט! יְדִיו קִטְלוּ. \ תַּמָּה זֹאת, בַּת אֶל־חַנּוּן, \ לְעֵינַיִם מְרַגְעֵ — \ כֵּן תִּדַּד גַּם שְׁנַת מְקַבֵּט, \ לֹא עוֹד יִרְגַע!"

מול התרגום "החופשי" אולי הזה, הנה תרגום בארבי: "כְּמוֹ קוֹל קְרָא בְּאֶזְנֵי: אֵל תּוֹסִיף לִישׁוֹן! \ מְקַבֵּט רָצַח אֶת הַשְּׁנָה הַרְפָּה, \ הַשְּׁנָה הַתַּמָּה הַקְּדוּשָׁה וְהַזָּכָה, \ שׁוֹכְנָה לְבָדָד הַנְּהָה וְהַמְעַנְנָה. \ הִיא אֲשֶׁר תַּתֵּר חַרְצָבוֹת הַדְּאָגָה, \ לְאִידֵי וְתַעֲנוּגֵי יוֹם יוֹם תְּשִׁים קְבֵר" (מערכה שנייה, תמונה שנייה).

מחזה נוסף של שייקספיר שזכה לביקורת בעיתונות העברית עשר שנים אחר כך היה "מוסר סוררה" (אילוף הסוררת), בתרגום מאנגלית של יה"ל-ע"ד שראה אור בברדיטשב. ב"המליץ" מאותה שנה כתב יהודה ליב גמזו, עיתונאי ומתרגם, ש"הספר החדש הזה הוא ממין רוב הספרים החדשים ששתיקה יפה להם מבקורת ואם אדבר בו הוא רק מפני כבודו של אביר הקלאסיקים המהולל שעקספיר. כל בר בי רב דחד יומא [בן יומן] בבית המדרש לספרות יודע ומבין מה גדול ערך שעקספיר, כי לפניו לא קם ואחריו לא היה עוד כמוהו סופר מהיר ומליץ מפואר החוזה חזיונות באספקלריא מאירה [...] שעקספיר הוא סופר משכיל לא לעם אחד ולא למדינה אחת אלא לכל מין האדם וחזיונותיו המופלאים כתובים ומסורים לחמדה ולסגולה לכל העולם כולו."

כל ימיו הצטער שלהרבה ממחזותיו "אין גאולה לשפת קודשנו לתפארת ישראל". לכן שמח לראות שעוד מחזה של שייקספיר תורגם לעברית. ואולם, לדאבון לב הפכה השמחה לתוגה: "אוי לאותו מעתיק מעלבוננו של שעקספיר המחולל על ידו! אומנם גדול עלבוננו של שעקספיר, אם נמצא לו גואל אדם מן השוק [...]. ומי יתן וקם עתה שעקספיר חדש להשכיל לכתוב 'מוסר סוררים' על רוב המעתיקים החדשים כר' יה"ל-ע"ד וחבריו, אשר קמו בישראל בדורנו זה, שטובת הנאתם אינה אלא בקלקלתם."

ביקורת מעין זאת נכתבה על לא מעט משיטפון התוצרת של התרגומים, בעיקר מכלי שני מכמה לשונות אירופה. מן התרגום של בארב התעלמה כנראה הביקורת, אולי מפני שהעז לתרגם מחזה של שייקספיר ולהוציאו לאור על חשבוננו, וכך דנה אותו לשיכחה, כמו עוד הרבה מאותם משכילים שוליים במזרח אירופה שעמלו להביא לאוהלי הקורא העברי את הספרות האירופית.